

1. Achtergrond

1.1. Dilemma

Kerntaak van de Centrale Commissie Dierproeven (CCD) is te beoordelen of projectvergunningaanvragen voor dierproeven voldoen aan de van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Onderdeel van deze beoordeling is het uitvoeren van een ethische toets, waarbij schade en baten worden afgewogen. Bij de ethische toets wordt afgewogen of het doel van het project en de haalbaarheid van het project het ongerief dat dieren wordt aangedaan rechtvaardigt. Bij deze afweging worden alle mogelijke belangen meegenomen, zoals het belang van het proefdier, het doeldier, patiënten, de wetenschap, de maatschappij, economische belangen en het milieu.

Bij de CCD zijn de afgelopen jaren meerdere onderzoeksvoorstellen ten behoeve van de (intensieve) veehouderij ingediend waarbij de Dierexperimentencommissie (DEC) en/of de CCD een dilemma constateerden. Het gaat dan specifiek om onderzoeken die gericht zijn op het ondervangen van negatieve bijeffecten van de veehouderij, maar die niet of nauwelijks bijdragen aan het wegnemen van de onderliggende oorzaken. Ook bij onderzoeken die gericht zijn op verdere optimalisatie en efficiëntieverbetering van de huidige productiesystemen voelen de CCD en DEC's zich voor een dilemma geplaatst. Dit geldt in het bijzonder voor het onderzoek waar het productievermogen van het dier zijn natuurlijke grenzen heeft bereikt of deze overschreden dreigen te worden. Beide dilemma's hangen samen met de wens naar verduurzaming van de veehouderij, waarvoor in de maatschappij in toenemende mate aandacht is.

De CCD heeft bovengenoemde dilemma's op 18 december 2015 bij de toenmalig Staatssecretaris van het ministerie van Economische Zaken aanhangig gemaakt. De Staatssecretaris heeft de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) naar aanleiding hiervan op 8 juni 2017 gevraagd een zienswijze op te stellen die de DEC's en de CCD helpt bij het maken van een ethische afweging bij de beoordeling van projectvergunningaanvragen die betrekking hebben op de veehouderij.

1.2. Zienswijze RDA

Op 12 oktober 2018 heeft de RDA haar zienswijze (RDA.2018.239 zienswijze 'Dierproeven ten behoeve van de Veehouderij') gepresenteerd. In de zienswijze stelt de RDA, uitgaande van het 'Nee, tenzij'-principe zoals verwoord in de Wet op de Dierproeven, dat dierproeven gericht op de veehouderij:

1. een directe bijdrage moeten leveren aan het belang van de doeldieren zelf in de vorm van verbetering van diergezondheid en dierenwelzijn;
2. zoveel mogelijk moeten bijdragen aan een optimale balans van de doelen van duurzame veehouderij;
3. een actieve bijdrage moeten leveren aan het streven naar proefdiervrije innovaties en de 3V's (vervanging, vermindering, verfijning van dierproeven).

De CCD is van mening dat de zienswijze een goede ondersteuning biedt aan de gehele onderzoeksketen om dierproeven ten behoeve van de veehouderij in de toekomst beter te plaatsen in de context van de transitie naar een duurzame veehouderij. De CCD voelt zich gesterkt door de reactie van Minister Schouten aan

de Tweede Kamer d.d. 10 januari 2019. De zienswijze geeft heldere handvatten voor de beoordeling van aanvragen ten behoeve van de veehouderij: De CCD kan in haar beoordeling meewegen of er alternatieven zijn buiten de context van het project, zoals aanpassing van de huidige veehouderijsystemen. Daarnaast kan de CCD in haar beoordeling meewegen hoe een aanvraag zich verhoudt tot verduurzaming van de veehouderij. Tot slot heeft de RDA helder beschreven welk belang kan worden toegekend aan aanvragen enkel gericht op symptoombestrijding of economische baten. De aanbevelingen die de RDA daarbij doet voor de beoordeling van projectvergunningaanvragen, zijn behulpzaam voor de projectbeoordeling door de CCD.

De CCD heeft de zienswijze van de RDA dan ook als basis genomen bij het opstellen van haar visie op de beoordeling van projectvergunningaanvragen ten behoeve van de veehouderij. Dit heeft de CCD vertaald in onderstaande uitvoeringsbeleid.

2. Uitvoeringsbeleid CCD voor aanvragen ten behoeve van de veehouderij

Het uitgangspunt van de Wet op de dierproeven (hierna Wod) is dat dieren een intrinsieke waarde hebben die moet worden gerespecteerd. Daaruit volgt het *nee, tenzij ...* beleid met betrekking tot het gebruik van proefdieren. Dit standpunt houdt in dat dierproeven niet mogen worden uitgevoerd als de doelstelling ook kan worden bereikt anders dan door middel van een dierproef, of door middel van een dierproef waarbij minder dieren kunnen worden gebruikt of minder ongerief wordt berokkend (Wod artikel 10, eerste lid, onder a). Daarnaast mogen dierproeven niet worden uitgevoerd als het belang van de doelstelling niet opweegt tegen het ongerief dat aan het proefdier wordt berokkend (Wod artikel 10, eerste lid, onder c). Bij de beoordeling van projectvergunningaanvragen voor dierproeven, dient daarom een schade-baten analyse uitgevoerd te worden (Wod artikel 10a2, tweede lid, onder d). Bij de schade-baten analyse maken de CCD en de DEC's gebruik van het 'Ethisch toetsingskader voor proefdiergebruik' (versie 14 juli 2016). In zijn algemeenheid stellen de CCD en de DEC's zichzelf hierbij de volgende vraag: rechtvaardigt het directe doel van het project, indien van toepassing aangevuld met het uiteindelijke doel¹, en de haalbaarheid van het project het ongerief dat dieren wordt aangedaan? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, wordt vastgesteld wie de belanghebbenden van het project zijn en welke waarden bevorderd worden (baten) of in het geding zijn (schade). Hierbij kan gedacht worden aan het belang van het proefdier, het doeldier, patiënten, de wetenschap, de maatschappij, economische belangen en het milieu.

Vervolgens worden deze schade en baten gewaardeerd en tegen elkaar afgewogen. Bij de schade-baten analyse wordt niet alleen bovengenoemde weging van belangen betrokken, maar ook factoren als categorieën en herkomst dieren, de 3V's (vervanging, vermindering en verfijning), ongerief, kennis en kunde van betrokkenen, haalbaarheid doelstellingen en relevante wet en regelgeving (zoals beschreven in het 'Ethisch toetsingskader voor proefdiergebruik'). Indien de schade-baten analyse negatief uitvalt, wordt geen vergunning afgegeven voor het beschreven proefdieronderzoek.

Er is geen richtlijn te geven hoe de belangen en de daarmee samenhangende waarden van verschillende belanghebbenden ten opzichte van elkaar gewogen moeten worden.

Als het gaat om dierproeven ten behoeve van de veehouderij, acht de CCD het van belang dat de dierproeven een directe bijdrage leveren aan het verbeteren van welzijn²

¹ Zowel het directe doel als het uiteindelijke doel zijn voor de ethische afweging van belang (zie Ethisch toetsingskader voor proefdiergebruik). Om tot een oordeel te kunnen komen zal duidelijk gemaakt dienen te worden dat er een directe en reële relatie is tussen het directe doel en het uiteindelijke doel. Dit betekent dus dat het waarschijnlijk is dat het uiteindelijke doel op korte termijn behaald zal worden. Bij fundamenteel onderzoek is de relatie tussen het directe doel en het uiteindelijke doel over het algemeen echter niet zo duidelijk. Het is dan van te voren niet in te schatten of het uiteindelijke doel daadwerkelijk behaald zal worden. Bij de ethische weging weegt de CCD af of het doen van fundamenteel onderzoek op zich mogelijk voldoende rechtvaardiging is voor proefdiergebruik.

² Voor het beoordelen van het dierenwelzijn hanteert de CCD het concept beschreven door D. Fraser (Acta Veterinaria Scandinavica 2008 **50**). Welzijn wordt door de CCD vanuit het brede concept beoordeeld. Hierbij worden de volgende aspecten betrokken: 1) Gezondheid en biologisch functioneren; 2) Affectieve staat van het dier; 3) Uitoefenen van natuurlijk gedrag.

en gezondheid van de doeldieren³ of dat het project bijdraagt aan andere aspecten van verduurzaming van de veehouderij⁴ Aan een economisch belang kent de CCD om die reden een beperkt belang toe.

De CCD vindt het daarnaast van belang dat aanvragen niet enkel gericht zijn op symptoombestrijding, omdat deze problematiek vaak ook verminderd kan worden door aanpassing van het huidige veehouderij systeem. Symptoombestrijding op zich waardeert de CCD om die reden dan ook als een beperkt belang. De CCD vindt het bovendien voor aanvragen die enkel gericht zijn op symptoombestrijding van belang dat het ongerief dat de dieren ondergaan niet hoger is dan licht ongerief.

Indien aanvragen een economisch belang hebben of voornamelijk gericht zijn op symptoombestrijding, kan de schade-baten analyse, vanwege de geringe waardering van deze belangen, negatief uitvallen. Of dit inderdaad het geval is, hangt dus samen met de mate van ongerief dat de proefdieren ondergaan, de haalbaarheid van de doelstellingen en eventueel aanvullende baten. Indien er aanvullende baten zijn, kan de schade-baten analyse alsnog positief uitvallen. Bij aanvullende baten kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

1. Het leveren van een bijdrage aan proefdiervrije innovaties en/of verfijnde technieken voor huidig en/of toekomstig onderzoek.
2. Het leveren van een bijdrage aan een duurzame veehouderij, op het gebied van bijvoorbeeld dierenwelzijn en -gezondheid, volksgezondheid, natuur, milieu en klimaat.

Bovengenoemde baten waardeert de CCD als een groot belang.

³ De diersoort die gebruikt wordt als proefdier hoeft niet ook het doeldier te zijn. Indien de diersoort die gebruikt wordt als proefdier niet het doeldier is, wordt beoordeeld of het gebruik van een andere diersoort relevante informatie kan opleveren voor het doeldier.

⁴ Voor de definitie van duurzaamheid gebruikt de CCD de ambities die genoemd worden in de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023 op het vlak van mens, dier, natuur, milieu en klimaat.

3. Handreiking voor DEC's

Voor de beoordeling van een projectvergunningaanvraag door de CCD is het advies van een Dierexperimentencommissie (DEC) zwaarwegend. De DEC's maken gebruik van het door de CCD opgestelde Ethisch toetsingskader om een ethische afweging te maken en tot een advies te komen. De CCD vraagt de DEC's kennis te nemen van het nieuwe uitvoeringsbeleid van de CCD voor aanvragen ten behoeve van de veehouderij en deze op onderstaande wijze te betrekken bij de totstandkoming van haar advies.

Als het gaat om dierproeven ten behoeve van de veehouderij, beoordeelt de CCD niet alleen of het directe en uiteindelijke doel van het project gerechtvaardigd is, maar zal de CCD ook meewegen of er alternatieven mogelijk zijn om de doelstelling te behalen, zoals aanpassing van de huidige veehouderijssystemen. De CCD vraagt de DEC's om bij aanvragen ten behoeve van de veehouderij aandacht te besteden aan mogelijke alternatieven en dit bij de ethische afweging te betrekken. De CCD vindt het van belang dat in het advies van de DEC's inzichtelijk wordt gemaakt of en zo ja op welke wijze deze bredere context is gezien. Hieronder wordt aangegeven hoe de DEC's, gebruikmakend van het huidige format DEC advies, dit inzichtelijk kunnen maken.

-vraag C4: Hier beoordeelt de DEC of het directe doel gerechtvaardigd is binnen de context van het onderzoeksveld. Indien de DEC signaleert dat het mogelijk is om de aanvraag vanuit een andere context te beoordelen, kan de DEC hier ook aangeven of het directe doel gerechtvaardigd is binnen die andere context.

-vraag C5: Hier benoemt de DEC de belanghebbenden in het project en beschrijft zij voor elk van de belanghebbenden welke morele waarden in het geding zijn of bevorderd worden. In het ethisch toetsingskader worden een aantal mogelijke belanghebbenden genoemd en waarden die bevorderd worden of in het geding zijn. Denk hierbij aan doelgroepen, proefdieren en andere voor het project relevante belangengroepen of entiteiten, zoals milieu en de samenleving als geheel. De CCD vindt het van belang dat dierproeven ten behoeve van de veehouderij een directe bijdrage leveren aan het verbeteren van welzijn en gezondheid van het doeldier. Om die reden vraagt de CCD de DEC om bij aanvragen ten behoeve van de veehouderij het doeldier als belanghebbende te benoemen en aan te geven welke waarden voor het doeldier bevorderd worden of in het geding zijn. Daarnaast vraagt de CCD de DEC om aan te geven of en zo ja op welke wijze en in welke mate de duurzaamheid van de veehouderij bevorderd wordt. Als belanghebbende kan hier ook de samenleving worden genoemd.

-vraag C8: Hier beoordeelt de DEC of de gekozen aanpak kan leiden tot het behalen van de doelstelling binnen het kader van het project. Indien de aanvrager aangeeft dat er secundaire doelen zijn als verduurzaming van de veehouderij en de ontwikkeling van proefdiervrije en/of verfijnde technieken, dan kan de DEC hier ook beoordelen of de gekozen aanpak kan leiden tot het behalen van deze secundaire doelstellingen binnen de looptijd van het project. Daarnaast kan de DEC hier aangeven of de aanvrager in de positie is om de kennis opgedaan in het project te gebruiken om het dierenwelzijn in veehouderijssystemen van de toekomst te verbeteren of dat hiervoor andere partijen nodig zijn.

-vragen C14, C15, C16: Hier beoordeelt de DEC of de aanvrager voldoende aannemelijk heeft gemaakt dat er geen geschikte vervangingsalternatieven zijn (C14), er een heldere strategie is om ervoor te zorgen dat tijdens het project met zo min mogelijk dieren wordt gewerkt waarmee een betrouwbaar resultaat kan worden verkregen (C15) en of het project in overeenstemming

is met de vereiste van verfijning van dierproeven en het project zodanig is opgezet dat elke vorm van pijn, lijden, angst en blijvende schade die de dieren kunnen ondervinden, wordt voorkomen of tot het minimum wordt beperkt (C16). Indien het project (mede) gericht is op de ontwikkeling van proefdier vrije innovaties en/of meer verfijnde technieken, en de aanvrager aangeeft dat de opgedane kennis nog tijdens de looptijd van het project kan worden toegepast, vraagt de CCD de DEC dit mee te nemen bij de beantwoording van vragen C14, C15 en C16.

-vraag D2: Hier weegt de DEC voor de verschillende belanghebbenden, zoals beschreven onder C5, de sociale en morele waarden waaraan tegemoet gekomen wordt of die juist in het geding zijn, ten opzichte van elkaar af. De CCD vindt het van belang dat dierproeven ten behoeve van de veehouderij een directe bijdrage leveren aan het verbeteren van welzijn en gezondheid van de doeldieren. Symptoombestrijding of een economisch belang waardeert de CCD om die reden als een beperkt belang. Het leveren van een bijdrage aan proefdier vrije innovaties en/of verfijnde technieken voor huidig en/of toekomstig onderzoek, en het leveren van een bijdrage aan een duurzame veehouderij, op het gebied van bijvoorbeeld dierenwelzijn en -gezondheid, volksgezondheid, natuur, milieu en klimaat waardeert de CCD als een groot belang.

De CCD geeft geen richtlijn aan de DEC's hoe de belangen en de daarmee samenhangende waarden van verschillende belanghebbenden gewaardeerd en ten opzichte van elkaar gewogen moeten worden. De DEC maakt haar eigen ethische afweging voor haar onafhankelijke advies. De CCD vraagt de DEC wel om aan te geven waarom zij van mening is dat bevordering van waarden (baten) voor de ene belanghebbende prevaleert boven de aantasting van waarden (schade) voor de andere belanghebbende.

-vraag D3: Hier beantwoordt de DEC de centrale morele vraag gebruik makend van de onder D2 gemaakte afweging van morele waarden. Daarnaast maakt de DEC gebruik van de onder C beoordeelde moreel relevante feiten, zoals het belang van het onderzoek (C4), de haalbaarheid van de doelstellingen (C8) en de 3V's (C14, C15, C16). Zoals hierboven aangegeven kan de DEC bij de beoordeling van aanvragen ten behoeve van de veehouderij aangeven of (C4) het directe doel gerechtvaardigd is binnen een andere context, (C8) eventuele secundaire doelstellingen haalbaar zijn, of er andere partijen nodig zijn om de opgedane kennis in de praktijk te brengen en (C14/C16) of de opgedane kennis al gedurende de looptijd van het project zal leiden tot vervanging en/of verfijning. De CCD vraagt de DEC te onderbouwen hoe al deze elementen zijn meegewogen bij de beantwoording van de centrale morele vraag, zodanig dat het navolgbaar is zonder gedetailleerde kennis te hebben van het projectvoorstel. De CCD vraagt de DEC daarnaast inzichtelijk te maken of is meegewogen of er alternatieven mogelijk zijn buiten de context van het project.

-vraag E3: Hier kan de DEC knelpunten/dilemma's die naar voren zijn gekomen tijdens het beoordelen van de aanvraag en het opstellen van het advies benoemen. Daarbij is van belang of en zo ja op welke wijze de aanvraag in bredere context is gezien. De DEC wordt verzocht dit toe te lichten